

HİLE BİLİNCİNİN ÖLÇÜLMESİNE YÖNELİK ÇALIŞANLAR ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA

Doç. Dr. Fatma ULUCAN ÖZKUL*

Dr. Zehra ÖZDEMİR**

Makale Gönderim Tarihi : 03.11.2017 / Kabul Tarihi : 27.11.2017

ÖZ

Ticaretin küreselleşmesi ve dünya ekonomilerinin birbirine bağımlı hale gelmesi işletmelerin gelirini tehdit eden hile olgusunun önlenmesini küresel öneme sahip bir konu haline getirmektedir. Sertifikalı Hile Araştırmacıları Birliği'nin (ACFE – Association of Certified Fraud Examiners) 1996 yılından bu yana kamuda hile bilincini artırmaya yönelik olarak yayınladığı Mesleki Hile ve Yolsuzluk Raporları'nın 2016 yılına ait sonuçları işletmelerin yıllık gelirinin %5'ini hile nedeniyle kaybettiğini belirtmektedir. Söz konusu kayıpları önlemek adına hile riskinin bilincinde olan çalışanlar işletme için bir pozitif değer oluşturmaktadır. Bu çalışmada Türkiye'de işletme çalışanlarındaki hile bilincini ölçmek amacıyla Türkiye'de faaliyet gösteren işletmelerde çalışan ve lisansüstü eğitim görmekte olan 150 çalışana anket uygulanmıştır.

Katılımcıların çoğunluğu hile olgusunun Türkiye'deki işletmeler için önemli bir sorun olduğunu kabul etmiştir. Ayrıca Türk işletmelerinde yeterli seviyede hile bilinci mevcut olduğu çıkarımına varılmıştır. Katılımcılar Türk işletmelerindeki etik değerlerin eksikliği ve zayıf iç kontrol yapısını hilenin başlıca nedeni olarak göstermekte ve etik politikaların oluşturulmasını hile önlemede en etkili araç olarak ortaya koymaktadır. Hileye en açık sektör olarak finans sektörü belirtilmektedir. Katılımcılar çalıştıkları işletmede hileleri raporlama aracı olarak e-posta kullandıklarını belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Hile, Hile Bilinci.

A RESEARCH ON ASSESSING EMPLOYEE FRAUD AWARENESS

ABSTRACT

Due to the increasing relationship between the trade globalization and world's economies the precautions against fraud, which had been threatening business revenues, had gained a global importance. According to the fraud and malpractice reports published in 2016 by the Association of Certified Fraud Examiners ACFE, since 1996 the public knowledge of the Fraud practices had been increasing and the reports have clarified that 5% of the business incomes is being lost due to fraud practices. In order to prevent these loses increasing employee awareness of fraud and its risks forms a positive value for the enterprises. Aiming at measuring the fraud awareness and knowledge of the employees in Turkey, a survey was fielded to 150 Master's students who are employed by firms that are operating in Turkey.

The majority of the participants have accepted that the fraud factor is a major obstacle for Turkish enterprises. Also, it has been concluded that there is a satisfactory level of Fraud Knowledge in Turkish businesses. The participants have referred the main reason of the fraud existence to the weak inter-control and to the shortage of the ethical values and to the ethical policies as the most effective action to be taken to prevent Fraud. It has been detected that the most Fraud exposed sector is the financial sector in Turkey. Participants had reported that the fraud reporting mediator is the e-mail system of the firm they are working for.

Keywords: Fraud, Fraud Awareness.

* Bahçeşehir Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, fatma.ozkul@eas.bau.edu.tr

** almaliiozdemir.zehra@yahoo.com

1. GİRİŞ

Mesleki hile, Sertifikalı Hile Araştırmacıları Birliği (The Association of Certified Fraud Examiners - ACFE) tarafından “Bir kimsenin, mesleğini, isveren firmanın kaynaklarını veya varlıklarını kasıtlı olarak kotuye kullanma yoluyla, şahsi zenginleşme için kullanması” olarak tanımlanmıştır. Özellikle son yirmi yıl içinde yaşanan mesleki hile kaynaklı finansal skandallar, işletmelerin hile riskini belirlemeye ve değerlendirmeye yönelik çalışmalarını artırmıştır. ACFE'nin 2016 yılında yayınladığı çalışmaya göre, işletmelerin hileden kaynaklı toplam zararı 6.3 milyar doları aşmaktadır. Finansal zararların yanı sıra işletmelerin hileden kaynaklı diğer bir zarar unsuru da itibari kayıp olarak ortaya çıkmaktadır. İşletmeler söz konusu zararları önleyebilmek adına proaktif hile önleyici yöntemler uygulamaktadır. Hile bilincinin yüksek olduğu bir çalışma ortamı da proaktiviteyi artıran önemli bir unsurdur. Hile bilinci yüksek çalışanlar hile üzerine eğitim almış, hile önleme ve ortaya çıkarma araçlarını aktif biçimde kullanabilme yetisine sahip kişilerdir. Çalışanların hile bilincinin yüksek olması işletmenin hile kaynaklı zararlarını azaltmasına yardımcı olarak daha şeffaf bir finansal raporlama çevresi yaratılmasına yardımcı olmaktadır.

Yayınlanan tüm ACFE raporlarında ipuçlarının en çok çalışanlar tarafından rapor edildiği görülmektedir. Bu sonuç hem çalışanların yasa dışı olayları rapor etmelerinin önemini hem de hile açısından işletmeler için önemli bir tehdit unsuru olan çalışanların doğru yönlendirilmeleri durumunda yine en önemli önleme unsuru olabileceklerini göstermesi açısından önemlidir (Dönmez ve Karausta, 2011 ve ACFE, 2016).

Türkiye’de, dünyada yaşanan finansal skandallara benzer biçimde ekonomiyi olumsuz biçimde etkileyen hile vakaları, Türk işletmelerindeki çalışanların hile üzerine algısını ölçmeye yönelik

bu çalışmanın yapılması gereğini doğurmaktadır. Türk işletmelerinde lisansüstü eğitim alan 150 çalışana yönelik bu çalışmada aşağıdaki amaçlar güdülmektedir.

- Türk işletmelerinde hilenin bir sorun olup olmadığı ve yapılan hilelerin nedenleri belirlenmekte,
- Türk ekonomisinde hileye açık sektörler sıralanmakta,
- Çalışanların hile riski yönetim sistemi hakkında bilinci ölçülmektedir.

Türk işletmelerinde çalışanların hile bilincini ölçmeye yönelik literatürde herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Çalışmanın literatürdeki bu boşluğu doldurması beklenmektedir. Ayrıca çalışanların hilenin önlenmesine yönelik algılarının ölçüldüğü çalışmalar bulunsun da (Dönmez ve Karausta, 2011; Şengür 2011; Aytekin, Sezgin ve Yalçın, 2015; Karaca ve Hacıhasanoğlu, 2015) hile riski yönetim sisteminin tüm adımlarının; hile riski değerlendirme, önleme, ortaya çıkarma ve raporlama olarak bir bütün içerisinde baz alınarak çalışanlara uygulandığı bir çalışma yürütülmemiştir.

Aşağıda öncelikle literatür taramasına, daha sonraki bölümde araştırma yöntemine değinilmiştir. Araştırmanın sonuçları sırasıyla işletmelerde hilenin nedenleri, hileye açık sektörler, hile bilincinin ölçülmesi, hile riski yönetim araçları ve hilenin raporlanmasına yönelik başlıklar halinde ele alınmıştır. Dördüncü bölümde ise, araştırmanın bulguları değerlendirilerek çalışma sonuçlandırılmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

İşletmede hile bilincine sahip her kademedeki çalışanın hile kavramının bilincinde olarak faaliyette bulunması hile riskinin yönetilebilmesi açısından önemlidir. Literatürde hile bilincinin ölçülmesine yönelik az sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar Türk işletmeleri özelinde

ele alınırsa doğrudan hile bilincini ölçmeye yönelik herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Ancak, hile olgusu çerçevesinde yürütülen çalışmaların içerisinde hilenin Türk işletmeleri için önemli bir risk unsuru olup olmadığına dair algı, işletme yöneticilerine (PWC Türkiye 2007; KPMG Türkiye 2009), bağımsız denetçilere (Şengür, 2011; Dönmez ve Karausta, 2013), potansiyel işletme çalışanları olan lisans öğrencilerine (Dönmez ve Karausta, 2011) yönelik olarak yürütülmüştür. Bunun yanı sıra Türk işletmeleri dışında çeşitli ülkelerde çalışanlara yönelik hile bilincini ölçmeye yönelik çalışmalar da bulunmaktadır.

Nabnan ve Hindi (2008) Katar'da faaliyet gösteren 16 bankada yönetim seviyesindeki farkındalığı ölçerek hangi departmanlarda ve ne büyüklükte hile gerçekleştiğini araştırmıştır. Bu çalışmaya göre, tüm demografik faktörlerin banka hileleri üzerinde farklı etkileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Corless (2009), Sacramento İç Denetim Enstitüsü iç denetçilerinin hile bilincini ölçmeye yönelik yaptığı araştırmada iç denetçilerin hile vakası ile karşılaşp karşılaşmadıklarını ortaya koyarak iç denetçilerin hile olgusunu tanımlayamama ihtimalini saptamak ve hile riski ile agresif bir biçimde savaşıp savaşımadıklarını ortaya koymak amacını gütmüştür. Araştırmaya göre, denetçilerin hile tanımı oldukça dar bir kapsamdadır. Buradan hareketle hilenin var olmadığı bir ortamda çalıştıkları görülmektedir.

Siregar ve Tenoyo (2015), Endonezya'da özel sektör işletmelerinde hile bilincini ölçmek amacıyla 67 adet katılımcıya anket uygulamıştır. Çalışma sonucuna göre Endonezya'da hilenin önemli bir sorun olarak kabul edildiği ve işletmelerin yeterli seviyede hile bilincine sahip oldukları ortaya çıkmıştır.

Gupta ve Gupta (2015) yılında yaptıkları araştırmada Hindistan'da kurumsal hilelerin yapısının ve algısının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla revize edilmesi gereken yasal uygulamaları ortaya koyarak yeniden yapılanma gerekliliğine dikkat çekmişlerdir. Kurumsal yöneticiler, yatırımcılar, kamu çalışanları ile yapılan mülakatlar ve işletmelerden toplanan anket sonuçları birleştirilerek gerçekleştirilen çalışma, zayıf düzenleyici mekanizmaların varlığı ve denetçi rolünün yeniden tanımlanması gerekliliği sonuçlarına ulaşmıştır.

3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Türkiye'de kurumsal işletmelerde lisansüstü eğitim alan çalışanların hile olgusuna yönelik bilinç düzeyinin ölçülmesi, Türkiye'de meydana gelen veya potansiyel hilelerin nedenlerinin ortaya koyulması, Türkiye'de hileye en açık sektörlerin sıralanması, mikro ve makro düzeyde hile riski yönetiminin farkındalığına ilişkin bir anket çalışması yürütülmüştür.

3.1. Araştırmanın Amacı

Türkiye'de kurumsal işletmelerde lisansüstü eğitim alan çalışanların hile bilinci seviyesi hile riski yönetim sürecinin adımları olan hile riski değerlendirme, hilenin önlenmesi ve ortaya çıkarılması ve raporlanması çerçevesinde anket yöntemi kullanılarak ölçülmüştür.

- Türk işletmelerinde lisansüstü eğitim alan 150 çalışana yönelik bu araştırmada aşağıdaki amaçlar güdülmektedir.
- Türk işletmelerinde hilenin bir sorun olup olmadığı ve yapılan hilelerin nedenlerini belirlemek,
- Türk ekonomisinde hileye açık sektörleri ortaya koymak,

- Çalışanların hile riski yönetim sistemi hakkında bilincini ölçmektir.

3.2. Araştırmanın Kapsamı

Araştırmanın popülasyonu Türkiye’de kurumsal işletmelerde görev yapmakta olan lisansüstü eğitim alan çalışanlardır. Çalışanlar arasından seçilen 150 adet katılımcı rastgele örnek olarak seçilmiştir. Çalışmada anket yöntemi veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Anketler katılımcılara yazılı bir biçimde lisansüstü eğitim aldıkları üniversitede uygulanmıştır. Ankette kullanılan sorular Siregar ve Tenoyo’nun (2015) uyguladığı ankette yararlanılarak geliştirilmiştir.

Ankete verilen yanıtlar 5’li likert ölçeği kullanılarak ölçülmüştür. Anket yedi bölümden oluşmaktadır. İlk iki bölüm çalışanların kişisel bilgileri ve görev yaptıkları işletmeler hakkındaki bilgileri içermektedir. Üçüncü bölümde katılımcılar, işletmelerde hileye neden olan faktörlerden öne çıkan faktörü belirtmeleri istenmektedir. Hileye neden olan faktörler her geçen gün çeşidi artan hilelerin çeşidi kadar geniş çaplı olsa da bu araştırmada yer alan hile nedenleri hileye yönelik rapor yayınlayan uluslararası kuruluşların (ACFE, KPMG, PWC) raporlarında öne çıkan nedenlerle sınırlandırılmıştır. Bir sonraki bölümde katılımcılardan Borsa İstanbul’un açıkladığı Borsa İstanbul tarafından işletmelerin ürün özelliklerine göre oluşturulan sektörler içerisinde hileye maruz kalma olasılığı en yüksek olan sektörü belirtmeleri istenmiştir. Beşinci bölümdeki sorular, hile bilincini ölçmeye yönelik olarak Türkiye’de hile sorunu ve çalıştıkları işletmelerdeki hile riski değerlendirme, önleme ve ortaya çıkarma süreçleri çerçevesindedir. Altıncı bölümde hileyi

önleme ve ortaya çıkarma araçları son bölümde ise hileyi raporlama araçları hileye yönelik rapor yayınlayan uluslararası kuruluşların (ACFE, KPMG, PWC) raporlarında öne çıkan kontroller bağlamında katılımcılara sunulmuştur.

3.3. Araştırmanın Bulguları

Araştırmanın bulguları açıklanırken öncelikle açıklayıcı istatistik sonuçlarına yer verilmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde katılımcılara yönelik demografik özellikler ortaya konulmuştur. Araştırmaya katılanların %53’ünün cinsiyeti kadın olup, %61’i de 25-30 yaş aralığındadır. Katılımcıların eğitim seviyeleri incelendiğinde %100 oranında yanıtlayıcının yüksek lisans eğitimi aldığı görülmektedir. Ayrıca eğitim alanı itibarıyla %12 oranında katılımcı ekonomi, %31 oranında katılımcı yönetim, %16 oranında katılımcı muhasebe-finance eğitimi almış olup bu alanlar dışında bir alanda eğitim alanlar katılımcıların %40’ını oluşturmaktadır.

Anketin ikinci bölümünde katılımcıların çalıştıkları işletmelere ait bilgilere yer verilmiştir. Yanıtlayıcıların çalıştıkları sektörler baz alındığında en yüksek oranda katılımın (%36) finans sektöründen ve bunu takiben (%23) telekomünikasyon sektöründen olduğu görülmektedir (mean=4,68). Ankette katılımcılara çalıştıkları işletmenin ölçeğini belirlemeye yönelik işletmenin toplam varlık tutarı ve toplam çalışan sayısı sorulmuştur. Buna göre çalışanların çoğunluğunun büyük ölçekli Türk işletmelerinde görev aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcılara görev aldıkları departmanlar sorulduğunda ise ağırlıklı olarak (%80) muhasebe-finance ve iç denetim alanı dışında bir departmanda çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 1. Kişisel Bilgiler ve Firma Bilgileri

		Frekans	Yüzde	Anlamlılık (mean)
Cinsiyet	Kadın	79	0,52	1,47
	Erkek	71	0,47	
Yaş	<25	20	0,13	2,14
	25-30	92	0,61	
	31-40	34	0,23	
	41-50	4	0,03	
	>50	0	0	
Eğitim Seviyesi	Yüksek lisans	145	0,97	1,03
	Doktora	5	0,03	
Eğitim Alanı	Ekonomi	18	0,12	2,85
	Yönetim	47	0,31	
	Muhasebe-Finansman	24	0,16	
	Diğer	61	0,40	
Departman	Muhasebe-Finans	27	0,18	2,62
	İç Denetim	3	0,02	
	Diğer	120	0,8	
Toplam Varlık	<100 milyon	16	0,1	3,28
	100 - 499 milyon	15	0,1	
	500 milyon - 2 milyar	29	0,2	
	>2.5 milyar	90	0,6	
Toplam Çalışan	<4	1	0,006	3,78
	5-19	7	0,04	
	20-99	15	0,1	
	>100	127	0,85	
Sektör	Tarım	0	0	4,68
	Madencilik	1	0,006	
	Üretim	30	0,2	
	Finans	55	0,37	
	Telekomünikasyon	35	0,23	
	Ulaşım	5	0,03	
	Emlak/İnşaat	7	0,04	
	Perakende	17	0,11	

3.3.1. İşletmelerde Hilenin Nedenleri

Anketin bu bölümde katılımcılara işletmelerde hilenin oluşmasına etki eden faktörler sorulmaktadır. Hilenin gerçekleşmesi için çok çeşitli faktörün bulunması gerekmektedir. Hile riski faktörleri olarak tanımlayabileceğimiz olay veya durumlar şunlardır:

- Hileyi gerçekleştirmeye yönelik teşvik ve baskılar
- Hileyi hayata geçirmeye yönelik fırsatlar
- Bir davranışı haklı göstermeye yönelik bahaneler ve davranışlar.

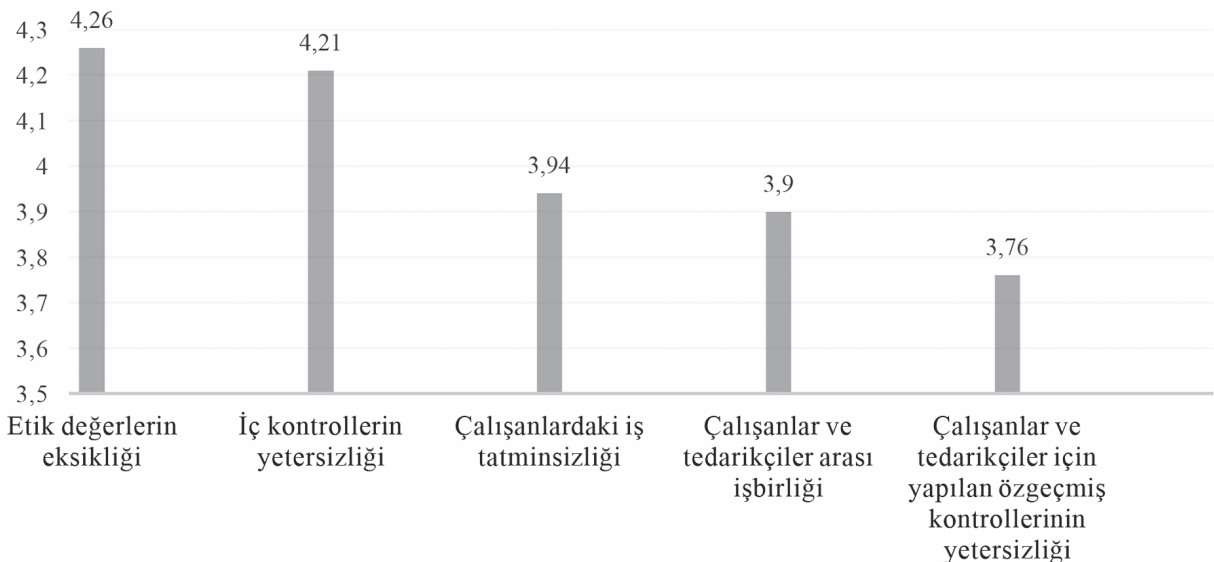
Katılımcılara göre, ankette sunulan tüm hile nedenleri gerçekleştirilebilir derecede önemli olmakla birlikte Türk işletmelerindeki etik değerlerin eksikliği (mean=4,26) başlıca neden olmaktadır. Bir işletmede iç kontrollerin tasarımında, yürütülmesinde ve gözlemlenmesinde dürüstlük ve etik değerler oldukça önemlidir. Birçok işletme etik değerler ile ilgili yazılı kurallara sahip olsa da uygulanmasında verimliliği sağlayamayabilir (Cömert vd.). Türkiye Etik Değerler Araştırma Merkezi'nin 2013 yılında Türk işletme yöneticilerine yönelik yürüttüğü araştırmaya göre, yöneticilerin %84'ü iş hayatında etik ihlali içeren durumlarla karşılaşmıştır (Türkiye Etik Değerler Araştırma Merkezi, 2013).

Katılımcılar etik değerlerin eksikliğini takiben işletmenin yetersiz iç kontrollere sahip olmasını (mean= 4,21) hilenin oluşmasında etkili ikinci faktör olarak belirtmişlerdir. İşletmelerde etik olmayan davranışların engelleme mekanizması olarak da bilinen iç kontrol, hileli işlemlerin önlenmesinde odak noktası haline gelmiştir. Güçlü kontroller hile fırsatlarını ortadan kaldırarak hile olasılığını azaltıcı etkiye sahiptir (Liu, Wright ve Wu, 2015).

Katılımcılar daha sonra, çalışanlardaki iş tatminsizliği (mean=3,94) ve çalışanlar ile tedarikçiler arasındaki işbirliğinin de (mean=3,9) işletmelerde hileye neden olan önemli faktörler olduklarını ifade etmişlerdir. Literatürde bazı araştırmalarda, daha az iş tatminine sahip çalışanların suça daha eğilimli olduğu görülmüştür. Eğer çalışan adil olarak ücretlendirilmediğine inanmaktaysa ölçüleri dengeleme eğilimi daha yüksektir. (Wells, 2001).

Ankette sunulan faktörler arasında en az önemlilik değerine (mean=3,76) sahip olan hile nedeni ise çalışanlar ve tedarikçiler için yapılan özgeçmiş kontrollerinin yetersizliğidir. İşletmeler için çalışan ve tedarikçi adayının gelecekteki performansını temsil eden en iyi göstergesi geçmişteki performansı olduğundan özgeçmiş kontrollerinin yapılması önemlidir. 1986'dan bu yana Kuzey Amerika'da hizmet vermekte olan ADP Çalışan İnceleme ve Seçim Hizmetleri Şirketi'nin (ADP Screening and Selection Services Inc.) 2001 yılında yaptığı araştırmaya göre; 2.8 milyon özgeçmiş araştırmasının yaklaşık %30-%40'ı iptal edilmiştir (Ulucan Özkul ve Özdemir, 2013).

Şekil 1: Hileye Neden Olan Faktörler (Anlamlılık düzeyine göre)

Katılımcılara göre en önemli hile nedeni çalışanlardaki etik değerlerin eksikliği iken sırasıyla işletmedeki iç kontrollerin yetersizliği, çalışanlardaki yetersiz iş tatmini, bir hile yöntemi olarak da tanımlanabilecek tedarikçi ve çalışan işbirliği ve yapılan özgeçmiş kontrollerinin yetersizliği işletmelerde hileye neden olan önemli faktörler olarak belirlenmiştir.

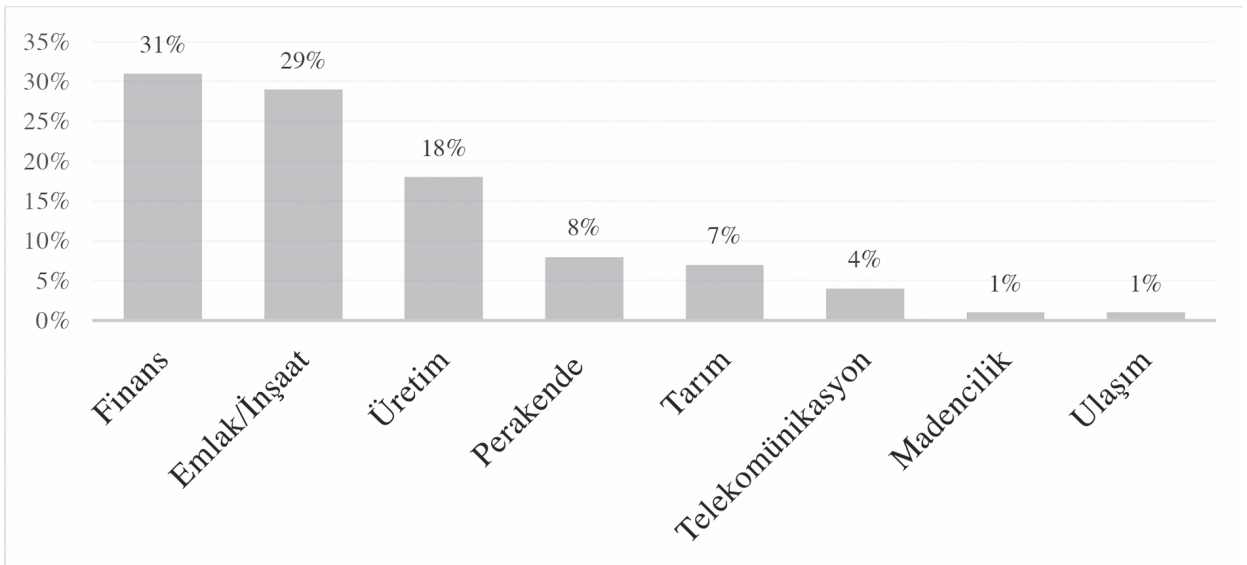
3.3.2. Hileye Açık Sektörler

Günümüz iş dünyasında globalleşme, artan rekabet, iç içe giren ve büyüyen piyasalar, her geçen gün sayıları artarak karmaşıklaşan ürün

ve hizmetler, teknolojik gelişmeler gibi faktörler işletmelere duyulan güvenin zedelenmesine yol açabilen risk alanları doğurabilmektedir. Bazı sektörler dinamikleri itibarıyla hile riskine daha açıktır.

Bu çalışmada katılımcılara Türkiye’de hileye en açık sektör sorulduğunda finans sektörü katılımcıların %31’inin öne çıkardığı bir sektördür. Finans sektörünü takiben %29 oranında emlak/İNŞAAT sektörü ve daha sonra %18 oranında üretim sektörü gelmektedir. Hile olasılığı en düşük sektörler ise %1’lik oranla madencilik ve ulaşım sektörleridir.

Şekil 2: Türkiye’de Sektörel Hile Riski

2009 yılında KPMG Türkiye'nin yapmış olduğu araştırmaya göre Türkiye'deki işletme yöneticileri hile riskine en açık sektör olarak emlak/inşaat sektörüne ve ikinci olarak finans sektörüne işaret etmektedir (KPMG Türkiye, 2009). Dolayısıyla Türkiye'de hile riskine en açık ilk iki sektöre yönelik veriler, bu çalışmada yapılan araştırmanın sonuçları ile KPMG Türkiye'nin yapmış olduğu araştırmanın sonuçlarının bağdaştığını göstermektedir.

Siregar ve Tenoyo (2015) Endonezya'da özel sektör işletmelerine yönelik yaptıkları çalışmada finans sektörünü hile riskine açık sektör olarak belirlemişlerdir. PWC (2016) Küresel Ekonomik Suçlar Raporu'na göre ekonomik suçların en yoğun biçimde tehdit ettiği sektör finans sektörüdür. ACFE (2016) Hile Raporu'na göre bankacılık ve finansal hizmetler, kamu ve eğitim sektörü ile üretim sektörleri hile vakalarının en fazla sayıda ortaya çıktığı sektörler iken, madencilik, emlak ve petrol sektörü ortalama kayıp tutarlarının en yüksek olduğu sektörlerdir.

Finans sektörü son yıllarda hızla artan, özellikle finansal tablolarda yaşanan suistimal vakaları ile anıldığından, bu konuda riskli bir sektör olarak görülmektedir. Özellikle son yirmi yılda Türk ekonomisi finansal aracılık işletmelerinin kötü yönetim, ortakların hileleri ve sınırlı yasal düzenlemeler sebebiyle ortaya çıkan başarısızlıklarını deneyimlemiştir. İmar Bankası zayıf

yönetim ve banka ortaklarının organize ettiği hileler açısından örnek teşkil etmektedir. İmar Bankası vakasında yaşanan rüşvet, yasal olmayan işlemler ve yolsuzluklar zinciri tüm ülke finansal sistemini etkilemiştir. İhlas Finans vakası zayıf yönetim ve yasal olmayan işlemlerin bir arada yürütüldüğü bir başka yolsuzluk örneğidir. (Hayali, Sarılı ve Dinç, 2012). Türkiye'de iç kontrol sisteminin zayıflığı ve verimsizliği 2000 ve 2001 yıllarında Bankacılık Krizi'ne sebep olmuş, 2005 yılında 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun uygulamaya konması ile bankalarda etkili bir iç kontrol sistemi kurulması düzenleme altına alınmıştır. (Yurtsever, 2008).

Sektörlere yönelik hile incelemesinde inşaat sektörünün ilk sıralarda yer alması ise, daha çok taşeronlarla çalışılan ve bu nedenle iç kontrollerin kurulup uygulanmasının daha zor olduğu bir sektör olmasından kaynaklanmaktadır (KPMG Türkiye, 2009).

3.3.3. Hile Bilincinin Ölçülmesi

Bu bölümde katılımcıların hile bilincini ölçmeye yönelik sorular yöneltilmiştir. Yanıtlar incelendiğinde katılımcıların hile bilincini ölçmeye yönelik tüm soruları "katılıyorum" veya "tamamen katılıyorum" şeklinde yanıtladıkları görülmektedir. Buradan hareketle katılımcıların çoğunluğunun ve çalıştıkları işletmelerin yeterli seviyede hile bilincine sahip olduğunu düşündükleri sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 2. Hile Bilinci

		Frekans	Yüzde	Anlamlılık (mean)
Hile Türkiye'deki işletmeler için önemli bir sorundur.	Tamamen katılıyorum	57	0,38	4,09
	Katılıyorum	59	0,39	
	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	26	0,17	
	Katılmıyorum	7	0,05	
	Tamamen katılmıyorum	1	0,01	
Çalıştığım işletme hile riskine karşı proaktif yaklaşımlara sahiptir.	Tamamen katılıyorum	62	0,41	4,01
	Katılıyorum	39	0,26	
	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	39	0,26	
	Katılmıyorum	8	0,05	
	Tamamen katılmıyorum	2	0,01	
Çalıştığım işletmenin hile riski yönetimi ilkeleri yönetim kurulu tarafından tanımlanmış ve onaylanmıştır.	Tamamen katılıyorum	57	0,38	3,9
	Katılıyorum	44	0,29	
	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	32	0,21	
	Katılmıyorum	12	0,08	
	Tamamen katılmıyorum	5	0,03	
Çalıştığım işletme hile riski değerlendirme sürecini yürütmektedir.	Tamamen katılıyorum	53	0,35	3,9
	Katılıyorum	45	0,30	
	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	40	0,27	
	Katılmıyorum	8	0,05	
	Tamamen katılmıyorum	4	0,03	

İç denetim birimi yeterli derecede hile ortaya çıkarma prosedürlerini uygulamaktadır.	Tamamen katılıyorum	50	0,33	3,88
	Katılıyorum	50	0,33	
	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	36	0,24	
	Katılmıyorum	11	0,07	
	Tamamen katılmıyorum	3	0,02	
Çalıştığım işletme muhasebe ve iç kontrol sistemini hile önlemek amacıyla yeniden tasarlamıştır.	Tamamen katılıyorum	47	0,31	3,9
	Katılıyorum	59	0,39	
	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	30	0,20	
	Katılmıyorum	10	0,07	
	Tamamen katılmıyorum	4	0,03	
Çalıştığım işletme muhasebe ve iç kontrol sistemini hile ortaya çıkarmak amacıyla yeniden tasarlamıştır.	Tamamen katılıyorum	42	0,28	3,78
	Katılıyorum	55	0,37	
	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	36	0,24	
	Katılmıyorum	12	0,08	
	Tamamen katılmıyorum	5	0,03	

Katılımcıların çoğunluğu (mean=4,09) hilenin Türkiye’de önemli bir sorun teşkil ettiğini düşünmektedir. Yapılan araştırmalar ve ortaya çıkan finansal skandallar mesleki hilenin sadece gelişmiş ülkelerin sorunu olmadığını göstermektedir. Ticaretin küreselleşmesi, çok uluslu işletmelerin sayılarının artması mesleki hilenin de küreselleşmesine ve tüm dünyanın sorunu olmasına yol açarken Türkiye’de yaşanmış olan İmar Bankası, Çukurova Elektrik, Kepez Elektrik gibi kurumsal hile skandalları Türkiye’nin de hile sorununun bir parçası olduğunu ortaya koymaktadır (Karausta

ve Dönmez, 2013). PWC, Türkiye’de 2014 yılında gerçekleştirdiği anket çalışmasında katılımcılar çalıştıkları işletme için hile kavramının önemli ve öncelikli bir risk olduğunu ortaya koymuştur (PWC, 2014). KPMG’nin yaptığı araştırmaya göre ise, Türkiye’de hilenin büyük bir problem olduğunu düşünen katılımcıların oranı oldukça yüksektir (KPMG, 2009). Karausta ve Dönmez’in (2013) Türkiye’deki denetçilere yönelik olarak yaptığı araştırmada ise, mesleki hilenin Türkiye’deki işletmeler açısından önemli bir risk unsuru olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Katılımcılara çalıştıkları işletmede hile riskine karşı proaktif yaklaşımlar geliştirilip geliştirilmediği sorulduğunda katılımcıların %67'si (%41 kesinlikle katılıyorum + %26 katılıyorum, mean=4,006) hile riskini yönetmeye yönelik proaktif yaklaşımlar geliştiren işletmelerde çalıştıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların %26'sı çalıştıkları işletmedeki proaktif yaklaşım ile ilgili düşüncesini nötr olarak belirtmiş ve yalnızca %6'sı (%5 katılmıyorum+ %1 kesinlikle katılmıyorum) çalıştıkları işletmenin proaktif yaklaşımlara sahip olmadığını ifade etmiştir. Yanıtlayıcıların çoğunluğunun büyük ölçekli işletmelerde istihdam ettikleri göz önüne alındığında Türkiye'de büyük ölçekli işletmelerin hile riskini önleme ve ortaya çıkarma süreçlerini proaktif yaklaşımlarla yönettikleri söylenebilir.

Araştırmaya katılanlara çalıştıkları işletmenin hile riski yönetimi ilkelerinin yönetim kurulu tarafından tanımlanma ve onaylanma durumu ile ilgili soru bu bölümde yöneltilmiştir. Katılımcıların %38'inin işletmesi kesinlikle yönetim kurulu onaylı hile riski yönetim ilkelerini uygularken, %26'sı bu soruya katılıyorum şeklinde ve %26'sı ne katılıyorum ne katılmıyorum şeklinde yanıt vermiştir. Söz konusu yüzde değerlerinden çoğu katılımcının yönetim kurulu onaylı hile riski yönetim ilkeleri uygulanan işletmelerde çalıştıkları sonucuna varılabilmektedir (mean=3,9). Üst yönetim, çalışanların, hilenin önlenmesi ile ilgili sorumluluklarını belirlerken, aynı zamanda onlara işletmenin hile konusunda ciddi bir duruşu olacağı mesajını iletmeli ve hile riski yönetim sürecine bağlılığını belirtmelidir (CIMA, 2008). Bu bağlılığın temel taşlarından biri ise, hile riski yönetim ilkelerinin oluşturulmasına öncülük ederek Kurul onayını sağlamaktır. Dolayısıyla araştırmadaki katılımcıların çoğunluğu yönetim kurulu onaylı hile riski yönetim ilkelerinin var olduğu işletmelerde çalışmaktadır.

Hile riski değerlendirme süreci yürütülen bir işletmede çalışan katılımcılar ankete katılanların

%65'ini (%35 kesinlikle katılıyorum + %30 katılıyorum) oluşturmaktadır. Ancak katılımcıların %27'si hile riski değerlendirme süreci ile ilgili belirgin bir fikir beyan etmemiştir. Etkili bir hile riski yönetim programı, işletmede meydana gelebilecek hileleri belirleyen risk değerlendirmesine dayanmaktadır. Hile riski değerlendirmesi, bir sistem çerçevesinde gerçekleşmektedir; kendine ait personeli içerir, hile vaka ve senaryolarını göz önünde bulundurarak bunların oluşma potansiyelini azaltıcı kontroller oluşturur. İşletmenin her alanında ve her sürecinde hile riskleri belirlendikten sonra etkisinin ve olasılığının değerlendirilmesi yapılır. İşletmelerde hile riski değerlendirmesinin var olması ve yönetimin bu değerlendirmenin varlığını açıkça ortaya koyması da hilekarları caydırabilir (Ulucan Özkul ve Almalı Özdemir, 2011).

Katılımcılara iç denetim biriminin hile ortaya çıkarma sürecinde etkililiğini saptamaya yönelik olarak, hile ortaya çıkarma prosedürlerinin iç denetim birimi tarafından uygulanıp uygulanmadığı sorulmuştur. Katılımcılardan %33'ü iç denetim biriminin hile ortaya çıkarma prosedürlerini kesinlikle uyguladığını belirtmekte ve %33'ü uyguladığını, %24'ü iç denetim biriminin hile ortaya çıkarma süreci ile ilgili bilgisi olmadığını, %7'si prosedürlerin uygulanmadığını ve %2'si kesinlikle uygulanmadığını belirtmiştir. Hilenin işletmelere maddi anlamda getirdiği olumsuzlukların artması iç denetimi, hileyi ortaya çıkarma sürecinde daha stratejik ve merkezi bir role oturtmuştur. Türkiye'de de dünyadaki iç denetim vurgusuna paralel olarak Yeni Türk Ticaret Kanunu aracılığıyla iç denetimin etkililiğinin artırılmasına yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeye göre, yönetim kuruluna işletmenin varlığını, gelişmesini ve devamını tehlikeye düşürecek sebeplerin erken tespiti, bunun için gerekli önlemler ile carelerin uygulanması ve riskin yönetilmesi amacıyla uzman bir komite kurmak, sistemi çalıştırmak ve geliştirmek

yukumluluğu verilmiştir. Bu açıdan bakıldığında; risk degerlendirmesinde finansal ve operasyonel unsurları işletme butunu icerisinde objektif ve sistematik bir yaklaşımla irdelemekten sorumlu olan ic denetim fonksiyonu, riskin erken saptanması ve yönetimi komitesine girdi teskil edebilecek çalışmaların yapılmasında önemli bir role sahiptir (Türkiye İç Denetim Enstitüsü Derneği, 2012).

Hile riskine karşı proaktif yaklaşım geliştirmeyi amaçlayan işletmeler, muhasebe ve iç kontrol sistemlerini bu amaca yönelik olarak yeniden tasarlayabilir. Katılımcılara çalıştıkları işletmelerde hile önleme ve hileyi ortaya çıkarma amaçlarına yönelik olarak yeniden tasarım süreci yaşanıp yaşanmadığı sorulmuştur. Katılımcılar her iki amaca yönelik (mean= 3,9 ve mean=3,7) yeniden tasarım süreci yaşadıklarını belirtmişlerdir.

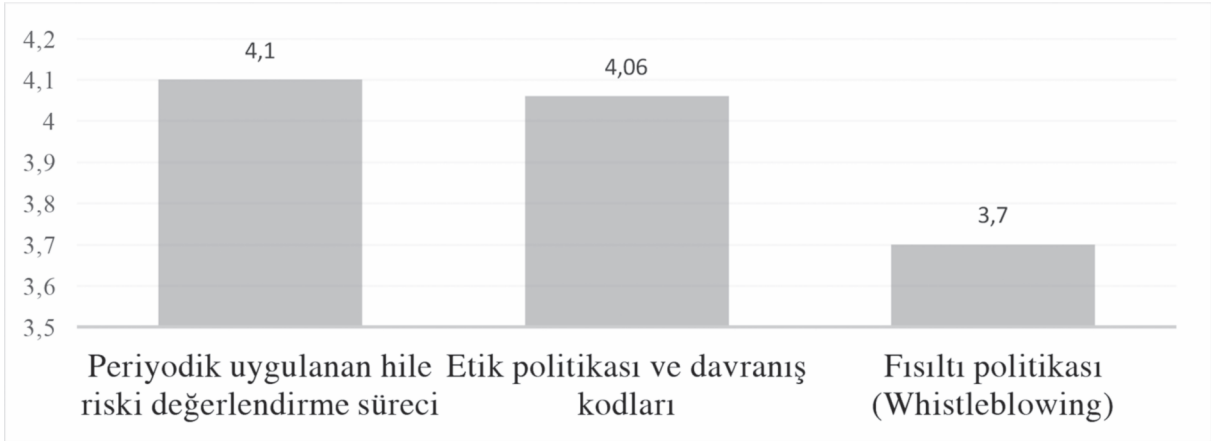
3.3.4. Hile Riski Yönetim Araçları

Hile riski yönetimi; işletmelerin hile risklerini belirlediği, bu risklere yönelik önleyici ve ortaya çıkartıcı kontroller geliştirdikleri ve uyguladıkları bir süreçtir. Hile riski yönetimi oldukça geniş kapsamlı olup, hilenin soruşturulmasından, kanıtların mahkemelere sunulmasına kadar olan süreçleri de kapsar. Hile riski yönetimi, hile riskinin sıfır olduğu bir işletme ortamını kesinlikle sağlayamaz. Hile riski yönetimi ile amaçlanan; çeşitli kontrollerle hileyi önleyebilmek veya olabildiğince hızlı ortaya çıkartabilmektir. Hile riski yönetim sürecinde gerek hilenin önlenmesi gerekse hilenin ortaya çıkarılması için işletmeler tarafından uygulanan kontroller bulunmaktadır. Hile riskinin değerlendirilmesi ise, risk yönetim sürecinde başlı başına bir adım olarak kabul edilebilir. Bu kontrollerden başlıcaları aşağıda yer

almaktadır (Ulucan Özkul ve Almalı Özdemir, 2011).

- İnsan Kaynakları Prosedürleri,
- Yetki Sınırları,
- Gözetim,
- Sürpriz Denetimler,
- Yasal Takibat ,
- Düzenli Denetimler,
- ACFE'nin Hile Önleyici Kontrol Testi (Check-Up)
- Fısıltı politikası (Whistleblowing)
- Yazılı etik politikası ve davranış kodları.

Anketin bu bölümünde işletmelerde hile riskini yönetmek için kullanılan araçlardan önde gelenlerinin önemlilik derecesi belirlenmeye çalışılmıştır. Katılımcılar risk yönetim araçlarının tümünü önemli bulmakla birlikte periyodik uygulanan hile riski değerlendirme sürecini en önemli bulduğu araç olarak belirtmektedir (mean=4,1). Hile riski değerlendirmesi; işletmenin hangi tür hileler karşısında açık hedef olduğunu, hilenin işletmenin içinde mi yoksa dışında mı meydana geleceğini ve nasıl olacağını tanımlayan bir süreçtir (Bishop ve Hydoski, 2009). Bunun yanı sıra, yazılı etik politikası ve davranış kodlarının oluşturulması ve uygulanması katılımcılar tarafından ikinci sırada önemli bulunmuştur (mean=4,06). Fısıltı politikasının (Whistleblowing) var olması ve çalışanlar arasında uygulanması bir diğer önemli hile riski yönetim aracı olarak belirtilmiştir.

Şekil 3: Hile Riski Yönetim Araçları

3.3.5. Hilenin Raporlanması

İşletmeler hile şüphesi içeren bilgilerin raporlanması için e-posta, dedikodu, ihbar hattı, anonim mektup veya doğrudan yaklaşım gibi mekanizmaları kullanmaktadır. Katılımcılara şüpheli hile işlemlerini raporlamada en fazla hangi

raporlama aracı ile karşılaştıkları sorulduğunda en fazla e-posta kullanıldığı belirtilmiştir. Katılımcılardan 67 kişi çalıştıkları işletmede hilenin e-posta ile, 60 kişi doğrudan yaklaşımla, 8'er kişi dedikodu ve anonim mektup yoluyla ve 7 kişi ihbar hattı aracılığıyla raporlandığını belirtmişlerdir.

Tablo 3. Hile Raporlama Araçları

	Frekans	Yüzde	Anlamlılık (Mean)
E-posta	67	0,45	3,093
Doğrudan yaklaşım	60	0,40	
Anonim mektup	8	0,05	
Dedikodu	8	0,05	
İhbar hattı	7	0,05	

4. SONUÇ

Hileye maruz kalan işletmelerin en büyük yanılması hileye karşı dirençli olduğunu düşünerek yeterli ve gerekli kontrollerin işletmede geliştirilmesidir. Hile riskine karşı gereken proaktif ortamın oluşturulabilmesi için işletmede üst yönetim seviyesinden başlayarak tüm çalışanlara aktarılacak şekilde hile bilincine sahip olunması gerekmektedir. Hile farkındalığının oluşturulması; hileye neden olan etkenlerin belirlenmesi, ulusal ve küresel düzeyde hile vakalarının incelenmesi, hile riskinin değerlendirilmesi, hilenin önlenmesi, ortaya çıkarılması ve raporlanmasına ilişkin yönetim sisteminin etkili biçimde tasarlanması ve sürekliliğinin sağlanması ile gerçekleştirilir.

Bu çalışmada Türkiye’de işletme çalışanlarının hile bilincinin ölçülmesi amacıyla 150 çalışana anket uygulanmıştır. Katılımcılar, hilenin Türkiye’de önemli bir sorun teşkil ettiğini belirtmekte ve Türk işletmelerindeki etik değerlerin eksikliğini başlıca hile nedeni olarak göstermektedirler. Ka-

tılımcılara göre, Türkiye’de hileye en açık sektör finans sektörü iken hile olasılığı en düşük sektörler ise madencilik ve ulaşım sektörleridir.

Katılımcılar, hile riski değerlendirme süreci yürütülen ve yönetim kurulu onaylı hile riski yönetim ilkelerinin var olduğu işletmelerde çalışmakta ve bunun yanı sıra hile riski değerlendirmenin periyodik uygulamasının en önemli hile riski yönetim aracı olduğunu belirtmektedirler. Araştırmanın sonucuna göre işletmelerde hile, en çok e-posta yoluyla raporlanmaktadır.

Bu çalışmada, eğitim düzeyi en az yüksek lisans olan işletme çalışanlarının ve çalıştıkları işletmelerin hile bilincine sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Gerek Türkiye’de gerekse dünya çapında ortaya çıkan hile vakalarının maliyeti her geçen yıl daha da artmaktadır. Bu vakaların engellenebilmesi için öncelikle işletme yönetiminin sonrasında da işletmede her düzeyde çalışanın hile bilincine sahip olması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- ACFE (2016). Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse, <https://www.acfe.com/rtn2016/resources/downloads.aspx>.
- Aytekin, S., Sezgin, H. ve Yalçın, M. (2015). "Uygulamacıların Muhasebede Hata ve Hileler ile Hile Belirteçlerine Yönelik Yaklaşımları: Balıkesir İli Örneği", Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, 60-89.
- Bishop, T. ve Hydoski, F. (2009). Corporate Resiliency: Managing The Growing Risk of Fraud and Corruption, USA: John Wiley & Sons.
- CIMA (2008). Fraud Risk Management: A Guide To Good Practise.
- Cömert N, Selimoğlu S.K, Uzay Ş, Uyar S. Riskin Değerlendirilmesi ve Değerlendirilmiş Risklere Karşılık Verme.
- Corless, John C. (2009). Fraud Awareness of Internal Auditors, Journal of Theoretical Accounting Research, 4(2), 93-109.
- Deloitte (2012). The Changing Role of Internal Audit, <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/in/Documents/audit/in-audit-internalaudit-brochure-noexp.pdf>
- Dönmez A. ve Karausta T. (2011), "Çalışanların Mesleki Hile Algısı ve İhbar Hattı Kullanarak Rapor Etme Eğilimleri Üzerine Akdeniz Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesinde Yapılan Bir Araştırma", Mali Çözüm Dergisi, 104 (1), 17-42.
- Dönmez A. ve Karausta T. (2013), "Mesleki Hile ve Bir Çözüm Önerisi Olarak Adli Denetim: Türkiye'de SPK'dan Yetki Almış Denetim Firmalarına Yönelik Bir Araştırma", Mali Çözüm Dergisi, 115 (2), 59-88.
- Gupta P. K. ve Gupta, S. (2015), Corporate frauds in India - Perceptions and Emerging Issues, Journal of Financial Crime, 22 (1), 79-103.
- Hacıhasanoğlu, T ve Karaca, N. (2015), "Potansiyel Muhasebe Meslek Mensuplarının Hile Algısı Üzerine Bozok Üniversitesi'nde Yapılan Bir Araştırma", Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8 (1), 117-130.
- Hayali A, Sarılı S ve Dinç Y. (2012), "Turkish Experience in Bank Shareholders' Fraud and Bank Failure: İmar Bank and İhlas Finans C", The Macrotheme Review, 1 (1), 115-129.
- Joseph T. Well (2001). Why Employees Commit Fraud, Journal of Accountancy, <https://www.journalofaccountancy.com/issues/2001/feb/whyemployeescommitfraud.html>
- KPMG Türkiye (2009). Şirketlerde Suistimal ve Önlenmesi, http://www.afyonkarahisartso.org.tr/docs/Sunumlar_kon-solide.pdf
- Liu X.K, Wright M. ve Wu Y. (2015), "Managers' Unethical Fraudulent Financial Reporting: The Effect of Control Strength and Control Framing", Journal of Business Ethics, 129, 295-310.
- Nabhan R, Hindi M (2009), "Bank Fraud: Perception of Bankers in the State of Qatar", Academy of Banking Studies Journal. 8 (1/2), 15-38.
- PWC (2007), "Economic Crime: People, Culture & Controls, The Global Economic Crime Surveys 2007-Turkey", https://www.pwc.com.tr/tr/advisory09/fraud/assets/Forensic_Services_tr.pdf.
- PWC (2016), Global Economic Crime Survey, <https://www.pwc.com/gx/en/economic-crime-survey/pdf/GlobalEconomicCrimeSurvey2016.pdf>.
- Sengur, E. D. (2011), İşletmelerde Hile, Hilelerin Önlenmesi, Hileli Finansal Raporlama İle İlgili Düzenlemeler ve Bir Araştırma. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, İstanbul Üniversitesi.

Siregar, S.V ve Tenoyo, B. (2015), "Fraud Awareness Survey of Private Sector in Indonesia", Journal of Financial Crime. 2015, 22(3), 329-346.

Türkiye İç Denetim Enstitüsü Derneği (2012). Yeni Türk Ticaret Kanunu ve İç Denetime İlişkin Düzenlemeler Hakkında Görüş - Öneriler, Tide:İstanbul.

Türkiye Etik Değerler Merkezi (2013), Yöneticilerin Gözüyle Etik Araştırması, http://www.edmer.org/wpcontent/uploads/2012/08/YoneticilerinGozuyleEtik_Rapou_20140117.pdf

Ulucan Ozkul, F ve Almalı Ozdemir, Z. (2011). İşletmelerde Hile Riski Yonetimi, 1.Basım, İstanbul: Beta Yayınları.

Ulucan Özkul, F ve Özdemir Z. (2013). Çalışan Hilelerinin Önlenmesinde Proaktif Yaklaşımlar: Kurumsal İşletmelerde İnsan Kaynakları Yöneticileri Üzerine Nitel Bir Araştırma, Öneri Dergisi, 10(40):<75-89.

Yurtsever G. (2008) Bankacılığımızda İç Kontrol, İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği.